ANTECKNINGAR OM SYMBOLIK OCH TENDENS I NÅGRA HISTORISKA VISOR FRÅN 1500-TALETS BÖRJAN

AV

ÖRJAN LINDBERGER

1. Beståndet av danska historiska visor från 1500-talets början.

Det finns ett antal danska visor, som säkert eller relativt säkert kan anses behandla historiska tilldragelser från årtiondena kring övergången från medeltiden till nyare tiden. Det är *Kong Hans i Ditmarsken* (DgF nr 169)[1], *Nederlaget i Ditmarsken* (DgF nr 170), *Tyge Krabbe i Skaane* (DgF nr 171), *Christian den Anden og Adelen* (DgF nr 173) samt *Kong Hans og Sten Sture* (DV nr 1)[2], *Hans Skriver* (DV nr 2), *Christian IIs onde Regimente* (DV nr 3), *Adelsregimente* (DV nr 4), *Christian IIs Anger* (DV nr 6), *Doktor Staagefyr* (DV nr 7), *Lektor Povl Vendekaabe* (DV nr 8)[3], *Grevens Fejde 1—2* (DV nr 10—11), *Tyge Krabbe og Marcus Smed* (DV nr 12) och *Oprør i Norge* (DV nr 13). Mera ovisst är det med den visa som utgivaren Grüner-Nielsen kallat *Christian IIs Klage* (DV nr 5) och med *Løgn og Sandhed* (DV nr 9). Den förra kan, såsom utgivaren påpekat i sin kommentar (DV, bd IV s. 30) vara lagd i munnen på en förnäm person vilken som helst, vilken fördrivits från Sverige. Den senare hör, som han ävenledes framhållit, till en under medeltiden vida spridd genre av dikter, i vilka klagas över de personifierade dygdernas betryck; visans attribution till Hans Tausen är därför inte säker, ej heller dess tillkomstsituation.

Vi bortser i det följande från de båda sistnämnda visorna.

Kvar står 16 visor. Av dessa har somliga ansetts äga inte bara historisk syftning, utan även politisk tendens. Svend Grundtvig anser att så med visshet förhåller sig med DgF 173, som i form av en allegori om fåglar skildrar Kristian II:s fördrivande. »Det er ikke blot en historisk, men en i strængeste Forstand politisk Vise, hvori vi høre

Folkets Klage for den fordrevne Konge og over de strænge Herrer, som satte den slesvig-holstenske Hertug paa Danmarks Trone, for selv at kunne raade for Bønders og Borgeres Hals og Haand« (DgF III, s. 667). Visan om nederlaget i Ditmarsken som också rör sig med samma slags fågelsymbolik anses av Grundtvig möjligen ha politisk karaktär. »Dunkelheden er sikkert ogsaa forsætlig, eftersom der vistnok i denne Vise ligger en Beskyldning mod Kongen selv for Fejghed og mod andre — sagtens højtstaaende Personer — for Forræderi«. (DgF III s. 651).

Beträffande *Christian IIs onde Regimente* påpekar utgivaren Grüner-Nielsen, att den återspeglar det danska riksrådets synpunkter på avfallet från Kristian II; den får otvivelaktigt anses vara diktad »af en dansk Adelsmand, der har staaet Rigsraadspartiet meget nær«. (DV IV s. 27). Beträffande *Adelsregimente* framhåller Grüner-Nielsen, att den både i allegoriska uttryck och i tendens ansluter sig till visan om Kristian och adeln. Han ger skäl för att den bör ha tillkommit kort efter herredagen 1530 (se DV IV s. 28 f.). Om *Christian IIs Anger* hävdar Grüner-Nielsen, att den tillkommit mellan 1526 och 1530. »Rimeligvis er Visen om Christian II udgivet i politisk Øjemed af en af Kongens Tilhængere«. (DV IV s. 34). *Doktor Staagefyr* »giver os et livfuldt Billede af Stemningen indenfor Lutheranernes Kreds under Herredagen« 1530 (DV IV s. 36). *Lektor Povl Vendekaabe* hör in i samma sammanhang (a. a. s. 38). Den första av visorna om grevefejden står i ett nära sammanhang med den krönika om fejden som kallas Seditionum Daniae Liber (påvisat av H. Fr. Rørdam i Historieskrivningen i Danmark siden Reformationen, 1867, jfr Grüner-Nielsen i DV IV s. 42). Båda har en adelsvänlig tendens och vänder sig mot Malmös borgerskap. Den andra visan om grevefejden är en senare omdiktning av den första (a. a. s. 44). Visan om Tyge Krabbe och Marcus Smed utgör ett försvar för den förres uppträdande under slaget vid Hälsingborg 1535 (jfr Grüner-Nielsen a. a. s. 45). *Oprør i Norge* vänder sig enligt texten tydligt mot ärkebiskop Oluf av Trondhjem som under stridigheterna 1533—35 tagit parti mot Kristian III.

Till denna förteckning bör fogas version A av visan om Tyge Krabbe i Skåne. Karl-Ivar Hildeman har hävdat (i Politiska visor från Sveriges senmedeltid, 1950) att den bör uppfattas som ett av Tyge Krabbe inspirerat inlägg i 1530-talets upprörda politiska diskussion. Som Hildeman påvisar har visan starka beröringspunkter med Tyge Krabbes

odaterade apologia pro vita sua. Den framhäver Tyge Krabbes och den skånska adelns tapperhet och lojalitet, och den passar därför in i en situation, då dessa dygder blivit ifrågasatta. Hildeman framhåller, att grevefejden var ett sådant tillfälle och vill därför datera visan till dessa år. De tendentiösa dragen i visan kan ej bestridas; däremot torde ett alternativ till den föreslagna inplaceringen i det historiska sammanhanget kunna framställas. Därom mera i det följande.

Sammanfattar man vad som är känt beträffande tendensen i dessa visor får man en gruppering kring några fronter: för och emot Kristian II, för och emot reformationen, för och emot adeln. Dessa fronter är i det historiska förloppet inte klara; tvärtom sammanfaller de eller korsar varandra på varierande sätt, och särskilt under grevefejdens tid kan linjerna te sig rätt invecklade. Det bör vidare understrykas, att det existerade en ganska rik flora av politiska stridsskrifter; i den mån visorna är tendentiösa utgör de alltså endast en del av denna litteratur.

Vill man nå utöver dessa allmänna konstateranden, finner man snart, att källmaterialets torftiga beskaffenhet lägger stora hinder i vägen för en mera detaljerad analys av visorna. Man kan emellertid åtminstone fläckvis åstadkomma en skarpare belysning. De följande anteckningarna syftar till att skapa en åtminstone något ökad klarhet beträffande främst tre visor: den om Kristian II och adeln, den om nederlaget i Ditmarsken och den om Tyge Krabbe i Skåne.

2. Christian II og Adelen.

Visan framställer i beslöjad form en jämförelse mellan Kristian II:s regering och tiden efter denna. Den berättar, hur fåglarna i skogen plågades av höken. De lade råd och fattade sitt beslut (str. 4): Nu er ørnen fogel-konning, / saa lenge som Gud hand wiill.[4] Men beslutet misshagar höken:

5. Der-tiill suarit denn stolte høg:
»Wy steder thet ingen-lunde;
oc skal den ørn vere fogel-koning,
hand leger os øde y grunde.«

Örnen vredgas på höken och tuktar honom »med sin skarpe klo«, och småfåglarna glädjas.

Denna första del av visan avser tydligen att framställa Kristians

regeringstid med dess inskränkningar i rådets och adelns makt såsom fördelaktig för de små i landet.

Visan fortsätter med att berätta, att hökarna samlar en här mot örnen; han varnas av duvan och flyger bort. Därmed kommer en ond tid för småfåglarna.

12. Nu sider høgen y iege-top
oc breder ut met sin vinge:
thy andre smaa fogell, y skoen er,
dy monne saa iemerlig tuinge.

Klagomålen varieras på olika sätt i visans avslutande strofer. Det talas medlidsamt om »thenn fattige ørn« (str. 19). På ett par ställen förekommer vändningar, som uttrycker ett hopp om förändring.

Sålunda heter det om småfåglarna i strof 15: »dy haffuer nu myst deris deylig sang, / naar Gud wiill, saa fanger dy denn igienn.«

Visans senare del uttrycker missnöje med de förhållanden, som inträtt efter Kristians fördrivande, och, åtminstone antydningsvis, ett hopp om hans återkomst.

Visan bör ha tillkommit mellan 1523 och 1530[5]. Dess sista strof framställer örnen som hemlös, d. v. s. Kristian som landsflyktig. Dess politiska verkan bör ha varit att öka sympatierna för hans återkomst.

Denna uppfattning av visans tillkomstsituation och syfte hade Vedel. Han skrev om den:

Efter at Koning Christian II var rømt aff Danmarck, bleff hans Farbroder Koning Frederich I vald igien udi hans sted Anno Domini 1523. Oc vaar da lang tid stor inbyrdes Wenighed her udi Riget, at nogle end da lode sig forføre och opholde paa hans Haand, Huilcke haffue dictet denne Vise her om, huilcken vi lade bliffue ved sit værd, som den i mange Aar er siungen her i Riget. Thi met Viser vinder eller taber mand huercken Land eller Riger; der hører alt mere til, oc den, som det Spil regerer, sider her offuen faare —[6].

Vedel reserverar sig här visserligen mot tanken, att visan skulle ha haft någon verkan. Han anser emellertid, att avsikten med den var att främja Kristians intressen och att den härstammar från dennes anhängare. Dessutom upplyser han om att den åtnjutit långvarig popularitet.

Av visans popularitet har man dragit den slutsatsen, att den också skulle ha diktats bland allmogen. P. J. Reiter skriver t. ex. i sin monografi *Christiern 2* (1942, s. 136): »Hos Almuen, der snart skulde føle Reaktionen vælte ind over sig under det nye Regimente, fremkaldte

Mindet om denne Fyrste, der blev de smaas Beskytter, den skønne og rørende Folkevise —«.

Det är inte bara Vedels nyss citerade uppfattning som gör denna åsikt mindre sannolik. Om man granskar visans allegoriska form, måste man gripas av tvivel på att den skulle ha skapats av en allmogediktare.

I och för sig är allegorien något som tyder på att visan kommit till under en period, då det varit förenat med risker att öppet klandra den nya regimen. Det omskrivande uttryckssättet utgör ett stöd för dateringen av visan till något av åren efter 1523. Detta har allmänt insetts. Däremot tycks man inte ha frågat sig, varifrån stoffet till allegorien hämtats.

Fågelallegorien måste emellertid härstamma från medeltidens latinska fabeldiktning.

I Phaedrus' samling fanns en fabel om duvan, gladan och höken, i vilken höken är boven. Duvorna ligger i krig med gladan och väljer — i hopp om skydd — höken till sin konung, blott för att finna att de råkat för en ännu värre tyrann. Från Phaedrus gick denna fabel in i en rad medeltida efterbildningar. Sålunda finner man den i den s. k. Romulus, en latinsk fabelsamling, som torde ha sammanställts på 400-talet e. Kr. och som sedan kom att ingå i klosterskolornas pensum[7].

Under senare delen av medeltiden bearbetades stoffet så att även örnen kom in i denna fabel om duvorna och rovfåglarna. I den Romulus som tillhört Marie de France finner man sålunda berättelsen delad på två: en om duvorna som gjorde falken till sin konung och en om duvorna, höken och örnen.[8] I den sistnämnda fabelversionen är höken fåglarnas domare, örnen deras konung. När duvorna leker, säger höken: Om inte örnen vore vår konung, skulle ni få se på andra lekar. Moralen understryker vikten av att domarmakten är underkastad en högre myndighet, den kungliga.[9]

Duvornas roll spelas i DgF 173 av småfåglarna; dock är att märka att bland dem ingår »den simpel due«, som varnar örnen för hökens planer. Örnens och hökens roller är moraliskt sett desamma i visan som i den senare utformningen av den latinska fabeln.

Den rimligaste förklaringen till överensstämmelsen är att visans diktare känt till fabeln. Han bör då ha varit en latinkunnig man, en

som åtminstone gått i klosterskola[10]. Någon olärd allmogediktare kan han inte ha varit.

Däremot har han haft en betydande förmåga att lägga fram sin berättelse på ett sådant sätt att den blev lättfattlig för allmogen. Han har konkretiserat bilden genom att sätta in sådana välbekanta fåglar som kråkan och vipan bland de förtryckta. Han har givit replikerna en slående, ibland ordspråksmässig utformning. Örnen säger t. ex. efter att ha blivit underrättad om hökarnas anslag: »Saa mange muss dy bide en katt, / thy maa ieg rømme aff lunde« (str. 10). Diktaren har förstått att understödja den till sitt ursprung lärda fågelsymboliken genom hänvisningar till djur som hörde mera intimt till bondens iakttagelsesfär: hund och räv, katt och råtta.

Så långt torde man röra sig på någorlunda säker mark. Går man längre ifråga om att söka den situation, i vilken visan tillkommit och de kretsar, inom vilka dess författare kan vara att söka, blir det fråga om gissningar.

En hypotes rörande situationen finner man i *Danmarks Historie udgivet af Historikergruppen* (bd 1, 1950, s. 243): Ehuru Fredrik I sökte lugna bönderna med bondevänlig lagstiftning, rådde oro bland dessa, särskilt i början av 1525. Man tog intryck av bondeupproren i Tyskland och man irriterades av skattetrycket. »En ukendt digter gav udtryk for stemningen i Ørnevisen —«.

Detta är möjligt. Visans diktare skulle då vara att söka inom landets gränser. Den genomgående fromma tonen och författarens kunskap om latinsk fabeldiktning pekar i så fall närmast på en präst.

En annan möjlighet är att författaren funnits bland de personer som omgav den landsflyktige Kristian eller stod i förbindelse med honom. Visan bör då ha ingått som ett led i Kristians propaganda till sin förmån bland allmogen. Det finns bevarade dokument, som visar att hans utsända var i verksamhet bland bönderna i Sydnorge 1526[11]; det förefaller sannolikt, att han även sökt tillgodogöra sig missnöjet bland bönderna i Danmark.

Att träffa ett val mellan dessa hypoteser är på grund av källmaterialets torftighet knappast görligt.

I jämförelse med *Christian den Anden og Adelen* uppvisar *Adelsregimente* (DV 4) vissa tydligt avvikande drag. Visserligen har den senare, såsom Grüner-Nielsen påpekar, till en eller par strofer lånat

fågelsymboliken från den förra. Adelsregimente rör sig emellertid också med djursymbolik av annan härstamning. När lejonet står som beteckning för Fredrik I och ulvar och rävar för adeln, tyder detta på att visans författare kände till rävromanen; det är i den som lejonet, ulven och räven har hemortsrätt i egenskap av politiska personer.

En plattysk version av rävromanen, *Der Reincke de Vos*, trycktes i Lübeck 1498 och blev sedan en av den tyska reformationstidens mest lästa böcker. Den översattes till danska 1555 av malmöborgaren Herman Weigere, som under grevefejden gjorde diplomatisk tjänst åt borgmästare Jörgen Kock.[12] Förbindelserna mellan de större danska städerna och de nordtyska var vid denna tid livliga, och det får anses sannolikt att Der Reincke de Vos var känd i Malmö 1530, det år då visan Adelsregimente trycktes där.

Blandningen av de båda slagen av djursymbolik är inte särskilt lyckad, och visan är inte alldeles klar. Dess anti-adliga tendens är emellertid omisskännlig. Däremot finns ingen tendens *för* Kristian II. Visan framhäver Danmarks lidanden, och Danmark identifieras i första rummet med borgerskapet (str. 4): »kiøbstedhinn er ødhe, deth maa iegh sighe, / kiøbmendhinn plaaghes y huer enn wraa«.

I sista strofen förekommer klagomål över att ingenting är fritt i Danmark »ffor udhen Guds ord deth rene«. Som Grüner-Nielsen påpekar i sin kommentar tyder detta på att visan tillkommit efter herredagen i Köpenhamn 1530, då stora skatter bestämdes och samtidigt den lutherska läran fick ett visst erkännande (DV IV 29). Visdiktaren är tydligt pro-luthersk; detta är ytterligare ett tecken som pekar på att visan ger uttryck åt borgerskapets synpunkter. Trots att den anti-adliga tendensen är gemensam för DgF 173 och DV 4 kan därför de båda visorna inte ha utgått från samma krets. Den sistnämnda, som i alla avseenden är mindre välberäknad än den förra, kan med en viss sannolikhet anses vara framsprungen ur en opinion hos en bestämd folkgrupp.

3. Visan om nederlaget i Ditmarsken.

DgF 170 är i likhet med DgF 173 en fågelallegori. Den föreligger bevarad i 1500-talsvisböcker i tre relativt självständiga versioner (en i Rentzel, två i Svaning II), av vilka var och en uppvisar dåligt inre sammanhang. Samtliga dessa tre har ingått i Vedels källmaterial;

själv har han i sin tryckta samling åstadkommit en fjärde, som inte är mycket klarare.

Att visan handlar om kung Hans och nederlaget i Ditmarsken utsägs i en strof som endast återfinns i Rentzels visbok (version A):

> 10. Denne vise hun er icke lagd om fule oc diur,
> den som ieg monne for eder siunge,
> det var den herre kong Hans,
> han taffte det slag udi Dytmersken-land,
> den sorg, hand fick, den forglemmer hand ret aldrig.

Det säregna med denna strof framgår vid en jämförelse med visan om Kristian II och adeln. Vore allegorien genomskinlig för åhörarna eller läsarna skulle en sådan pekpinne inte behövas.

Det förefaller troligast, att strofen inte är ursprunglig utan har tillfogats av en avskrivare eller vissamlare, som ansett en kommentar behövlig.[13] Detta kan ha skett så sent som under något av 1500-talets sista årtionden, och någon absolut garanti för att denne avskrivare var riktigt underrättad om visans syftning har man inte. Å andra sidan är det rimligt att pröva om ett accepterande av uppgifterna i denna strof kan bidra till att kasta ljus över den dunkla vistexten. Låt oss alltså tills vidare utgå från att visan handlar om kung Hans' nederlag i Ditmarsken år 1500.

Frågan om vem i Danmark som hade intresse av att dikta en visa om kung Hans' nederlag i Ditmarsken kan belysas av vissa uppgifter som karmelitermunken Povl Helgesen eller Paulus Helie lämnar i sin skildring av Hans' regering.

Helgesen var förvisso inte någon objektiv historieskrivare. Han var katolsk partigängare och hörde till biskopspartiets skribenter vid herredagen 1530. Av motsidan angreps han i visor; i en av dem betecknas han med öknamnet *Lektor Povl Vendekaabe* (DV 8).[14]

Sedan gammalt har Helgesen tillskrivits författarskapet till en anonym smädedikt mot Kristian II, bestående av 18 rader som huvudsakligen handlar om Kristians dåliga mynt och hans förtryck av bönderna.[15] Sedan den fullständiga upplagan av Povl Helgesens skrifter nu har utkommit (Skrifter af Paulus Helie, udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab, 1932—53), kan man konstatera, att de ifrågavarande raderna utgör ett brottstycke av den av honom 1523 skrivna *Christiern den Andens Rimkrønike*.[16] Denna, som ansluter sig till det

vanliga äldre mönstret — konungen får berätta sin historia i jagform — har, som man kan förstå av vad som redan sagts om fragmentet, en mot Kristian ohöljt riktad tendens. Särskilt anklagas denne för åtgärder mot kyrkans män och indragning av hennes rikedomar.

Detta med ingrepp i kyrkans rättigheter och konfiskation av klostrens egendom är en av riktpunkterna vid Povl Helgesens bedömning av de senare danska monarkerna. Man kan se det i hans på latin avfattade Danmarks-historia, det s. k. Chronikon Skibyense. Hans totalomdöme om Fredrik I är att »hele den Berømmelse og Ære, han havde vundet ved Hertugdømmets Styrelse, fordunklede han ved sin ulykkelige og kirkerøverske Kongestyrelse«. (Skibykrøniken. Paa dansk ved A. Heise, 1890—91, s. 154). Kung Hans däremot prisas som en övervägande kyrkligt sinnad monark:

Thi vel havde han i Begyndelsen af sin Regering idet han fulgte nogle verdslige Stormænds Raad, foresat sig at tage noget haardt paa Mænd af gejstlig Stand. Men senere forandrede han sit Forsæt, da han mærkede, at de verdslige Stormænd ikke havde raadet hertil af Uegennyttighed, men mere paa Grund af det indgroede Had, som Lægmænd ofte nære mod Kirkens Personer. Lige til sit Livs Ende var han derfor meget velstemt mod Gejstligheden, da han havde faaet Øje for de verdslige Herrers List (a. a. s. 48).

Att kung Hans' regering i början inte vara alldeles klanderfri från den synpunkt, som för Povl Helgesen är den mest avgörande, hänger tydligen samman med tåget till Ditmarsken. Det heter om detta:

Det sagdes almindelig i de Dage, at vore derfor havde været saa uheldige i Kampen, fordi de selv med Rette havde nedkaldt den guddommelige Hævn over sig. Thi førend de samledes til Ledingstjenesten, delte mange af Adelen, som heldede stærkt til det bøhmiske Partivæsen, Rigets fedeste Præsteskaber og Munkeklostre mellem sig og vilde, naar de vendte tilbage med Fred (som de sagde), straks bemægtige sig dem. Men da den almægtige Gud, som ifølge sin Natur hader Ugudelighed og Kirkeran, som sædvanlig kæmpede for den gejstlige Stand, saa vendte de ikke tilbage. De omkom nemlig alle, og gid deres Sjæle maa blive frelst paa Herrens Dag. Thi i den Grad rasede de, blinde af Gerrighed og Misundelse, at de morede sig med at tiltale hverandre med saadanne Titler: Vær hilset, værdige Abbed af Sor, Prior af Andvordskov, Degn, Provst, Ærkedegn, Kantor af Roskilde (a. a. s. 36 f).

Povl Helgesen uppger alltså att nederlaget i Ditmarsken tolkades som ett Guds straff för visat övermod mot kyrkan. Det som man möjligen kan tvivla på är hans uppgift, att detta sades allmänt på den tiden; det förefaller troligare, att det sades i kyrkliga kretsar och att

han övertagit tolkningen från i en dessa bevarad tradition. I övrigt har man ingen anledning att betvivla Povl Helgesens referat; det är fråga om sådant, som han från sin partiståndpunkt hade all anledning att återberätta så som han hade hört det.

I själva verket kunde nederlaget tolkas som ett Guds straff för övergrepp mot kyrkan även av andra skäl än det att man i Danmark haft planer mot klostergodsen. Ditmarskens politiska ställning var säregen. I realiteten hade landet lyckats hålla sig oberoende, men formellt hade det ställt sig under ärkebiskopsdömet Bremen.[17] Kristian I av Danmark hade visserligen 1474 lyckats förmå kejsar Fredrik III att upphöja Holstein till ett hertigdöme, vari Ditmarsken räknades in, och förläna Kristian med detta som tyskt rikslän. Denna förläning åberopades sedermera av kung Hans som grund till fälttåget 1500. Ditmarskerna vädjade emellertid mot Kristian till påven, och han utfärdade 1476 en bulla, som bekräftade Ditmarskens ställning under ärkestiftet Bremen och hotade den som inte respekterade hans påbud med interdikt. Till följd härav återkallade kejsaren 1481 sin förläning i vad den gällde Ditmarsken.

Uppenbarligen kunde mot denna bakgrund fälttåget mot Ditmarsken framställas som en gudlöshet och ett övergrepp mot kyrkan. Så skedde också i ett par på lågtyska avfattade dikter. Av särskilt intresse är en med följande titel: *Van den Dithmerschen is dit Gedicht uund is wahr, / Uund is ock van dem gnadenriken Gulden Jahr.*[18] Denna dikt kan dateras till en tidpunkt kort efter händelserna; den översattes nämligen till svenska år 1503 under titeln *Om ett gyllene år.*[19]

Dikten *Van dem gnadenriken Gulden Jahr* framställer fälttåget mot Ditmarsken som ett utslag av gudlöshet och högmod. Detta av flera skäl. Året 1500 var ett jubelår; under ett sådant borde man särskilt ha bemödat sig om att hålla fred i kristenheten. Vidare var det ett försök till röveri från den heliga kyrkan i Bremen:

> Help recht, help krum, dusse sulven wolden,
> De Ditmerschen etlichen Fursten huldigen scholden.
> Van der hilligen Kerken Bremen wolden se se bringen,
> Unde begrunden se mit Gewalt tho dwingen.[20]

Ytterligare betedde sig invasionstrupperna ogudaktigt, medan ditmarskerna själva visade prov på fromhet.

Följden av allt detta blev ett svårt nederlag med mängder av stupade. »Gott wess genedich den Seelen all!«, utbrister diktaren och till-

fogar upplysningen, att många av de fallna hade tvingats med makt att delta i fälttåget: »Desse mag men wol meist beklagen«.[21] Denna moderation i tonen hänger möjligen samman med att diktens författare inte var från Ditmarsken; han använder på ett ställe uttrycket: »detta har ditmarskerna själva berättat«.[22] Dikten inleds med ett latinskt emblem, vilket säger något om författarens bildningsnivå. Man kan gissa, att han tillhört prästerskapet inom ärkestiftet Bremen; i varje fall svarar den tolkning som ges av händelserna mot ärkestiftets intressen.

Nu åter till den danska visan. DgF 170 föreligger som redan nämnts i tre versioner. På vissa punkter uppvisar dessa tydliga överensstämmelser. En sådan är början. Den lyder i Rentzels visbok (version A) och i Svaning II (version B):

A1. De fugle haffue fanget saa underligt it raad,
de velle gerne haffue den samme braad,
som oxe vor eden oc borte for lange.

B1. De lidell smaae fogle haffuer fanget ett raadt,
de sige, de skulle haffue af den braa,
som op er ædit og bort er førd for longen.

I Svaning II (version C) finns slutligen även följande lydelse:

1. De fugle ginge y ett underlig raadt,
for di ville haffue den samme braadt,
som lenge vor øødt oc mangen mand kommer til slette.

Början på visan har velat antyda något om orsaken till det olyckliga slutet. Gemensamt för de tre versionerna är att fåglarna tagit sig det området före att begära det byte som för länge sedan var uppätet eller bortfört eller disponerat (»øødt«).

Fåglarna måste, om visan över huvud skall handla om slaget i Ditmarsken, syfta på danskarna. Danskarnas nederlag skulle då bero på att de orättmätigt sökt tillägna sig ägodelar som tillhör andra, antingen kyrkans gods i Danmark eller landet Ditmarsken.[23] Vilketdera som åsyftas kan inte utläsas av texten. Den kan fattas som syftande på både det ena och det andra.

Det fanns en grupp i Danmark, för vilken denna dubbeltydighet passade utmärkt, nämligen de prelater som berördes av de av Helgesen relaterede planerna på att annektera kyrkliga gods. Det har legat i deras intresse att få nederlaget i Ditmarsken uppfattat som ett straff inte bara för försöket att tillägna sig ärkebiskopsdömet Bremens be-

sittningar utan över huvud för anslag mot kyrkans egendom. Skapandet av en sådan opinion bör ha haft betydelse för att förebygga ett förnyat aktualiserande av planerna.

Dessa kyrkans män kan vidare förutsättas ha haft kännedom om de kommentarer, som nederlaget framkallat i Nordtyskland, särskilt i ärkestiftet Bremen.

Av de övriga politiskt initierade grupper, som fanns i Danmark, kan ingen ha varit särskilt angelägen om att det sjöngs visor om nederlaget i Ditmarsken. Både för kungen och för adeln var det önskvärt, att det talades så litet som möjligt om saken. En väl rustad armé på mellan tolv och femton tusen man[24] hade besegrats av till numerären oerhört underlägsna styrkor, vilka emellertid visat prov på stor taktiskt skicklighet bl. a. genom att i det rätta ögonblicket öppna fördämningarna och sätta vägarna under vatten. Det framstår därför som sannolikt, att visan inspirerats från kyrkligt håll. Valet av ett allegoriskt framställningssätt stödjer i sin mån ett dylikt antagande.[25]

Det finns ytterligare likheter mellan den danska visan och de lågtyska dikterna. Det hörde till god ton att tänka på avlidnas salighet, även om deras handlingssätt i livstiden varit klandervärt. Som vi sett förekommer yttranden av denna innebörd både i Povl Helgesens krönika och i dikten *Van dem gnadenriken Gulden Jahr*. Utförligast möter man dem i en annan längre dikt på lågtyska, som också finns avtryckt hos Neocorus. Dess titel börjar med orden *Wat in hundert Jahren uund nu is gescheen*, och eftersom den senaste tilldragelse som behandlas är ditmarskernas seger över kung Hans får dikten antas ha tillkommit ganska kort tid därefter. Det heter i den:

> Offt du nu fragedest, wovele dar sint gewesen
> Got late se ja der ewigen Pine genesen,
> Ick love *soss dusent bi Paren*, [jag tror sex tusen tillsamman]
> Gott wille se alle an ehrer Selen sparen![26]

Motsvarande önskningar möter i en strof i version A av DgF 170:

> 9. Grib oc gam det vaar deris naffn,
> Christ give vort maal goden ende!
> saa findes de alle i paradiss,
> deris siele i Hemmerig faa baade ro oc lise!
> det volder dem den skade, de danske hoffmend finge.

De egenskaper som symboliseras med namnen grip och gam är rovgirighet och glupskhet. Tillvitelser härför mot invasionsarmén över-

flödar i de ovan nämnda lågtyska dikterna. Det betraktelsesätt, som den citerade strofen i version A anlägger, svarar alldeles mot det som finns i *Van dem gnadenrike Gulden Jahr*, och det låter utmärkt förena sig med antagandet, att DgF 170 utgått från prelatkretsar i Danmark.

Nu förekommer strof A 9 i avsevärt avvikande form i versionerna B och C:

B7: Ebbe Gied oc saa han hed,
Gud giffue oss aff sin naade!
mand miener, hand bleff skildt ved Paradiss,
Gud giffue oss euig roo och liss!
det angrer de danske, den store skade de finge.

C8: Eiler Geede saa heter handt,
Christ giffue vor siel god naade!
vor hand skild vid Paradiss,
hans sell faar aldrig anten roo eller lisse,
der Danmark haffuer vollet till stoere høielige skaade.

Det finns skäl att betvivla dessa utformningars ursprunglighet. De innehåller nämligen uppgifter, som strider mot vad som är känt om händelseförloppet under kriget i Ditmarsken.

Både version B och version C har i stället för de önskningar beträffande de stupades salighet, som förekommer i version A, uttalanden om att en viss namngiven person förverkat sin själs salighet. Version C, som är skarpast, anger orsaken: vederbörande har vållat Danmark stor skada.

Uppgiften bör jämföras med en som förekommer i rimkrönikan om kung Hans.[27] Som förklaring till nederlaget anges att »Wore kundskaber oss ther forførde« (vers 337).

Uppgiften tycks antyda, att de utsända kunskaparna ledde den danska hären på villovägar.

Av övriga källor framgår emellertid, att ditmarskerna slog ihjäl eller tillfångatog samtliga danska spejare.[28] En av dem underkastades tortyr och lämnade en del uppgifter om danskarnas planer. Han var friser, och han fick behålla livet.[29] Det finns inget stöd för rimkrönikans uppgift. Denna har emellertid intresse som utslag av en tendens att skylla nederlaget på svek.

Den danska arméns katastrof berodde inte att spejarna lämnat falska rapporter. Det faktiska förloppet var följande.

Trots att meningarna var delada i krigsrådet på grund av det dåliga vädret, satte sig den danska armén den 17. febr. 1500 i rörelse mot

Hemmingstedt. Först tågada de fruktade tyska legotrupperna, det s. k. stora gardet. Detta råkade ut för ett oväntat angrepp, kom i upplösning och spärrade vägen framåt för större delen av de övriga trupperna. Samtidigt hade ditmarskerna öppnat dammarna och släppt in vattnet. De tungt rustade danska styrkorna var instängda på vägen och nedgjordes av sina mera rörliga motståndare.[30]

Detta förlopp förefaller att återspeglas i vissa strofer, som med små variationer återfinns i samtliga tre versioner av visan:

A2. Der kom flyffuende en flock met storck,
de byggede paa den hede,
de viste dem ingen vey at flye,
saa brøde de quiste oc bygde dem bolig.

3. De haffde i act at leffue deris liff,
foruden all sorrig,
saa bleffue de suigne aff dem, som de troede bæst.

B2. Der kom flyendis en falck med sterre,
de viste ingenn vice, huort de skulle fare,
saa bryde de quist och bygde de dennem en borrig.

3. The laae saa lenge i den ly,
de viste ey, huort de heden skulle flye,
saa mangen bliffuer suegen aff den, mand fuldt vell troer.

C2. Der kom fluend en fluct mett staar,
de viste dennom ingen vey at vere,
de haffde act att flue saa gent,
haffde dett icke bleffuen dennom for-meent,
di brøde riiss, de bygde dennom der till en bur

3. Der laa de saa lenge udi,
de viste dennom ingen vey at flue,
saa bleffue de swegen aff den, der de vell troede.

Version A gör ingen personligen ansvarig för sveket. I version B och version C namnges däremot en person, som uppges ha förverkat sin själs salighet; namnet är Ebbe Gied, respektive Eiler Geede.

Det fanns en medlem av den skånska adelssläkten Geed med förnamnet Ebbe, som stupade i Ditmarsken 1500.[31] Av vad som ovan redovisats framgår, att han ej kan ha varit identisk med den icke namngivne spejare, som tillfångatogs av ditmarskerna och röjde en del om danskarnas planer; denne var en friser och fick behålla livet. Uppgifterna om Ebbe Gied eller Eiler Geede förefaller därför att sakna underlag, och detta gör att man måste tvivla på ursprungligheten av strofera B 7 och C 8.

Psykologiskt sett är det begripligt, att en formulering sådan som den i strof A 9 kommit att bytas ut mot andra. Den förra lade skulden på gripars och gamars (= danska adelsmäns) rovgirighet. I versionerna B och C läggs skulden på en syndabock; i och med att han namnges och önskningarna för de stupades salighet förvandlas till ett påstående att han gått miste om sin salighet, måste läsaren eller åhöraren dra slutsatsen, att här kommer förklaringen till vad som tidigare i allmänna ordalag sagts om svek. Därmed ändrar visan karaktär och blir mer tilltalande för dansk nationell känsla. Man kan jämföra med den ovan citerade urskuldande formuleringen i krönikan om kung Hans.

Eventuellt kan man tänka sig, att utpekandet av Ebbe Geed tillkommit som en motåtgärd från dem som känt sig träffade av visan, sådan den tedde sig enligt version A. Ebbe Geed var död och kunde inte försvara sig; uppgifterna om vad som skett i Ditmarsken tycks ha varit knapphändiga i Danmark, om man får döma av de danska källornas brist på detaljer; alltså förelåg förutsättningar för ett cyniskt propagandatrick.

Om man bortser från namnuppgifterna — den ovan diskuterade strofen om kung Hans och den senast behandlade om Ebbe Geed — saknar visan precisa uppgifter. Det ditmarskiska visor som förhärligar segern har en helt annan konkretion.[32] Visserligen heter det i slutet på version B

> 9. ther kom ingen tilbage igien
> uden det vor iii och trøssuer fem,
> det siger den suend, som met vor i den skare

men detta är endast att fatta som en vanlig visschablon avsedd att för åhörarna öka intrycket av autenticitet. DgF 170 är antydande och omskrivande i sina uppgifter. Dock är de inte så vaga, att man nödgas betvivla att visan verkligen handlar om nederlaget i Ditmarsken. Vi har sett, att det finns väsentliga passager, som passar in i det uppgivna historiska sammanhanget. Ytterligare några textställen kan påpekas. När det talas om att svanerna som stridde under första baneret trampade ner sig i dy (A4) måste detta syfta på det redan berörda förhållandet att ditmarskerna satte landet under vatten. När det i samma version, sjunde strofen, heter, att »de sparede icke den, som velbyrdig vaar« svarar det mot att över trehundra danska adelsmän beräknas ha stannat på valplatsen, där deras lik plundrades och stym-

pades av segrarna.[33] Heden förekommer i visan (A2, C6) liksom i det landskap där fälttåget ägde rum. Som man märker är det version A, som uppvisar de flesta anknytningarna till händelseförloppat.

Att visan, även i version A, är så pass antydande i sina uppgifter hänger givetvis samman med den allegoriska formen. Härtill kommer, att man hemma i Danmark sannolikt ej hade så detaljerade uppgifter om vad som hänt under fälttåget. Slutligen har man, som Svend Grundtvig framhållit, att räkna med en viss avsiktlig dunkelhet, beroende på ämnets ömtåliga karaktär.

Ingen av dessa förklaringar är oförenlig med antagandet, att visan i sin ursprungliga form tillkommit i kyrkliga kretsar, som velat utnyttja katastrofen i Ditmarsken till att stärka kyrkans ställning i opinionen.

Resultatet av undersökningen blir, att denna tolkning ter sig som den mest sannolika. Åtskilliga indicier talar för den, ingenting talar emot den.

4. Visan om Tyge Krabbe i Skåne.

Version A av visan om Tyge Krabbe i Skåne (DgF 171) erbjuder ytterligare ett exempel på politiskt tendentiös diktning.

En utgångspunkt för studiet av visan har man i de beröringspunkter som den har med rimkrönikan om Kung Hans.[34] Krönikan om kung Hans ingår som ett tillägg till den danska rimkrönikan i den upplaga av denna, som trycktes 1533 i Köpenhamn av bogtryckaren Hans Viingartner (Vingaard). Kung Fredrik I:s privilegium på boken, vilket på hans vägnar är underskrivet av Ove Lunge, är daterat 1532.

Krönikan har en inte särskilt understruken men ändå tydligt skönjbar katolsk tendens. Kung Hans' kristliga och fromma regering prisas. Det framhävs, att han i sitt testamente gav dyrbara gåvor till kyrkor och kloster. I efterskriften »Til Læseren om nytte af krønnicken« understryks starkt värdet av att »Gud giffwer een Første from« (v. 889).

Partiet om kung Hans' regering slutar (v. 837—844):

> *Biscop Offwe Bilde*, miin Cantzeler,
> een mand bode dydelig oc wiis hand ær;
> Her *Offwe Lunge* ridder, miin Bitzer godt,
> som meg altid for borde stodt:
> The monne her om witnesbyrd bere,
> thenne Krønicke att scriffue the først lære.
> For meget the hoss meg wore
> oc meg rettelig nødigt ombore.

Krönikeskrivaren anger med dessa rader från vilket läger krönikan stammar. Ove Bille var biskop i Aarhus och ivrig katolik. I början av 1530-talet intog han en politiskt ytterst betydelsefull ställning som ledare för en grupp som omfattade de mäktigaste männen inom den skånska och själländska adeln. Den stora och på gods och förläningar rika familjen Bille med dess anförvanter bildade kärnan i detta parti vars program hade till huvudpunkter att skydda adelns privilegier och att bevara katolicismen. Tyge Krabbe hörde hit, liksom hans kusin Ove Lunge, vilken varit hans förbundne i upproret mot Kristian.

I krönikan om kung Hans finns det två enskilda personer, vilkas förtjänster på ett demonstrativt sätt framhävs. Det är Tyge Krabbe och Anders Bille. Det parti som handlar om dem (verserna 641—666) är anlagt på att visa deras trofasthet och tapperhet. Först talas om Krabbe; svenskarna har låtit Åge Hanssön falla in i Skåne:

Her Tøgi krabbe gaff seg thennem emod
med den skonske Adel god;
Erlige the thennem till møde komme
hoss landemercket, well alle fromme.
Her Oge Hanssön hand ther tha bleff
med monge Suenske, hand hafde med seg.
Thet første the komme i Skone land,
grebe the oc mange till miin hand.
Theris hoffwetbaner the ther oc wand
oc førde meg thet till Kiøbmenhaffn.
Then Swenske[35] Adel gjorde ieg then ære,
loed them till Domkircken then baner bære.
Her tyge Krabbe hafde thet i hand,
for hand i striden wor høffwetzmand.
Med processe wii tha tackede Gud;
ieg bød them siden till gestebwd.
The Danske mend ær well æren werd,
Thet haffwer ieg frestet i mangen færd.
Saa ofte meg haffwer trengt aff nød,
bewiste the troskab till theris død.
Thet Lybske forbwund oc thet Swenske
tenchte aff Møen bytte att henthe.
Her Anders Bilde fwunde the for seg
med Mønboor, som stode wden sweg.
Lybske oc Swenske fore ther ilde,
oc ey ther lenger bliffwe wilde.

I verkligheten var trofasthet inte någon utmärkande egenskap hos vare sig Tyge Krabbe eller Anders Bille. Året innan krönikan trycktes, alltså 1532, var de danska representanter vid förhandlingarna i

Köpenhamn med de lybska och svenska delegaterna och kom överens med dessa att bryta den åt Kristian II givna lejden och sätta honom i fängsligt förvar. Detta kastar en viss belysning över rimkrönikans betonande av Billes tapperhet och lojalitet i försvaret mot just lybeckare och svenskar, liksom över dess framhävande av de båda herrarnas obrottsliga kungatrohet. Att de beröms för just dessa dygder verkar som beställt — vilket det väl också var.

Vem som skrivit krönikan om kung Hans har inte kunnat fastställas, även om det framkommit en del förslag som visat sig föga hållbara. Något namn skall inte här framföras; men så mycket kan dock sägas, att någon person i Ove Billes omgivning sannolikt är fattaren. Han förde t. ex. med sig flera Aarhus-kaniker till herredagen i Köpenhamn 1530.[36] Povl Helgesen, som stod i beröring med honom och långa tider vistades i Aarhus, har, som ovan nämnts, författat en tydligt tendentiös rimkrönika om Kristian II. Detta innebär ej någon antydan om att Helgesen skulle ha skrivit rimkrönikan om kung Hans; den sistnämnda är betydligt mjukare i sina formuleringar än Skibykrönikan. Men de allmänna dragen i rimkrönikans bild av kung Hans stämmer ganska bra med Skibykrönikans. Också rimkrönikan klandrar tåget mot Ditmarsken, och den snuddar vid det av Povl Helgesen påtalade förhållandet att vissa adelsmän givit kungen egennyttiga råd, men gör det på ett så diskret sätt att ingen skugga faller över adeln: »Oss tilrodde monge for eghen nytte; the actede ther att faa stort bytte.« (331—32).

Visan om Tyge Krabbe i Skåne (DgF 171) prisar denne och den skånska adeln på ett sätt som utgör en fullständig parallell till framställningen av slaget i Fantehålan i rimkrönikan om kung Hans. Det heter i strof A 10 och 16:

De skaanske adell de ware thill rede
de lod sig icke forsømme,
deris thro thieniste lod de thee
deris land saa wille de giemme.

For red her Tyge Krabbe
hans skiold den skinnett aff guld;
effter red alle de skaandske adell,
de war deris Konge saa huld.

A berättar också — även på denna punkt till skillnad från B — om hur det erövrade baneret fördes till konungen i Köpenhamn.

Hildeman har som redan nämnts uppmärksammat överensstämmelsen. När det gäller att placera in visan i dess historiska situation, begagnar han emellertid icke denna iakttagelse utan en annan. I visan om *Tyge Krabbe og Marcus Smed* (DV 12) ursäktas Tyge Krabbe och

Anders Bille och den skånska adeln med stort eftertryck för att de under grevefejden kapitulerat för greve Kristoffer: visdiktaren gör sig stor möda med att visa att deras trohet efter feodala begrepp inte har någon fläck.[37] Hildemans slutsats blir att A-versionen av visan om Tyge Krabbe närmast hör till agitationslitteraturen från grevefejdens tid.[38]

Om denna placering av visan kan sägas, att den är tänkbar. Å andra sidan är det, som analysen av krönikan om kung Hans visat, ingalunda nödvändigt att ur de talrika hänsyftningarna på den skånska adeln i visan läsa ut ett samband med händelserna i Skåne under grevefejden. Krönikan visar, att Tyge Krabbe och Anders Bille och deras parti redan 1532 haft behov av att framhäva sina adliga dygder, närmast med anledning av vad som förefallit under förhandlingarna med Kristian II. Eftersom DgF 171 även till sitt motiv är en fullständig motsvarighet till det parti i krönikan som handlar om Krabbe, passar visan minst lika bra in i detta sammanhang.

Mot båda dessa alternativ kan emellertid invändas, att de bygger väsentligen på allmänna sannolikhetsskäl. Man saknar hänvisning till någon konkret händelse som kunnat ge anledning till visan, till en bestämd situation där den haft en tydlig uppgift att fylla.

Det finns emellertid en situation som fyller de nyssnämnda kraven. Den inträffade sommaren 1533. Strax före midsommar var en herredag samlad i Köbenhavn för att diskutera kungavalsfrågan efter Fredrik I:s død. Samtidigt trolovede Tyge Krabbe med stor ståt sin dotter Elsebe med Peder Skram. Ceremonien ägde rum den 18 juni i Frue Kirke, och alla biskoparna och hela riksrådet var närvarande, såsom framgår av Elsebe Krabbes *uppteckningar om sin mans liv*, vilka just börjar med en detaljerad beskrivning av trolovningen.[39] Samma dag ägde en avgörande schism rum inom rådet.[40] Majoriteten beslöt — såsom framgår av det brev som denna dag utfärdades till rådet i Norge — att uppskjuta kungavalet under ett år. Bakom beslutet låg främst motviljan mot hertig Kristians protestantism. Den beslutande majoriteten, som bestod av 20 personer omfattade de 9 prelaterna, samtliga Billar, Ove Lunge, Tyge Krabbe samt ytterligare 4 namn; dessas sigill finns under brevet. Minoriteten leddes av Mogens Göje och Erik Banner och hit hörde främst den jylländska adeln. Riksrådet var sålunda delat i två fraktioner: en skånsk-själländsk majoritet, lierad med biskoparna, och en jylländsk minoritet. Båda grupperna

sökte få adeln med sig och drev en livlig agitation. För motsättningarnas art är ett brev från Mogens Göje till Anders Bille belysande.[41] Den förre betonar med skärpa, att han städse varit den, »der altid vil haandhæve og forsvare Kronens Frihed«, att han kommer att fortsätta att göra det och att han vill erinra Bille om hans skyldighet att göre detsamma. Formuleringen vittnar inte om tilltro till Billes förmåga i detta avseende.

I händelserna kring herredagen har vi en situation, där A-versionen av visan om Tyge Krabbe kunnat fylla en bestämd uppgift. Redan den ståtligt iscensatta trolovningen var givetvis en manifestation av Tyge Krabbes och hans vänners resurser, vars propagandavärde inte var att förakta. Det är av speciellt intresse att ceremonien ägde rum i Frue Kirke. Lokaliteten var ägnad att uppliva minnet av den högtidlighet, då Tyge Krabbe under kung Hans regering fått bära in det erövrade svenska baneret i kyrkan.

Detta samband var emellertid något som endast de äldre kunde erinra sig. En visa som påminde om händelserna 1513 hade därför någonting att säga flertalet av den adliga skara, som var samlad i staden. Som tidigare nämnts skiljer sig A-visan från B-visan genom sin skildring av triumfen i Köbenhavn. Eftersom det rådde splittring inom rådet, måste det ha varit av största vikt att stärka de mest prominenta rådsmedlemmarnas prestige inför ståndsbröderna i gemen. Tyge Krabbes handlingssätt vis à vis Kristian II kunde ställa hans önskan att uppskjuta kungavalet i en mindre sympatisk dager. En visa som erinrade om hans bevisade kungatrohet och ridderliga bedrifter kunde utgöra en god motpropaganda. A-versionen av visan framhäver dessutom på ett demonstrativt sätt den *skånska* adeln, genom de passager som ovan anförts och genom sitt omkväde: »De skaandske herrer vant den seyr med ære«. Den skånska adeln var givetvis den grupp, som Tyge Krabbe i första hand borde söka tillförsäkra sig stöd av, eftersom han själv hörde dit. Visan svarar fullständigt mot rådsmajoritetens intressen.

Den här föreslagna tolkningen innebär intet bestridande av den allmänna tendens, som Hildeman funnit i visan. Den innebär ej heller en vederläggning av Hildemans förslag till placering av visan i det historiska sammanhanget. Däremot framställer den ett alternativ till placering, som binder texten närmare samman med en bestämd situation, där visan kunnat ha en påtaglig funktion att fylla. En dikt,

vars understrukna slutpunkt är redogörelsen för hur Tyge Krabbe bar in det erövrade baneret i Frue Kirke, passar bättre ihop en situation, där namnen Tyge Krabbe och Frue Kirke på nytt var förknippade med varandra, än i något av de andra lägen som i och för sig är tänkbara.

[1] Med förkortningen DgF betecknas Danmarks gamle Folkeviser, udg. av S. Grundtvig m. fl. (Kbhvn 1853-). [2] Med förkortningen DV betecknas Danske Viser I—VII, utg. av H. Grüner-Nielsen. (Khvn 1912—31). [3] Sammanhäftade med de båda sista visorna förekommer i Det kgl. Biblioteks i København exemplar två andra visor med antikatolsk tendens: *En wiise om Antecristhen* och *Een viise om muncke*. Se Viser fra Reformationstiden udg. av Chr. Bruun (1864) s. 12 f., s. 35 ff. De tycks inte ha syftning på några bestämda händelser, lika litet som den i samma samling återgivna *Munkens Klage* (s. 55 ff.). [4] DgF 173, version A (Rentzels handskrift). Även övriga citat ur visan hämtade från denna version. [5] Tidrymden kan begränsas till 1523—1530, eftersom DV 4, vilken trycktes 1530 har lånat vissa uppslag från DgF 173. Jfr nedan. [6] Citerat efter kommentaren till DgF 173. [7] Se härom M. Schantz: Geschichte der römischen Literatur. 4:e Aufl. von Carl Hosius, 1935, s. 451 f. [8] Texterna i L. Hervieux: Les fabulistes latins, II, 1884, s. 513, 534. [9] Ytterligare en sen variant av denna berättelse finns hos Hervieux a. a. s. 764. [10] Luther översatte några fabler ur det gängse beståndet till tyska och lät trycka dem 1530. Bland dessa återfinnes emellertid ej den om duvan, gladan och höken. Ingen av dessa fåglar förekommer i Luthers fabler, ej heller örnen. Den danska visan kan därför ej ha hämtat uppslag från detta håll. [11] Se Breve og Aktstykker til Oplysning af Christiern den Andens og Frederik den Førstes Historie, udg. av C. F. Allen (1854), s. 407, 411. [12] Se Carl S. Petersen: Ill. dansk Litteraturhistorie I:303 (1929). [13] Antar man, att strofen är ursprunglig, ställs man inför två alternativ, av vilka inteldera verkar övertygande. Det första är att visan skrivits kort efter händelserna år 1500 och då redan varit så dunkel, att åhörarna måst upplysas om dess syftning. Dessutom skulle visan i så fall ha pekat ut den besegrade kung Hans öppet, medan han ännu levde. Det andra är att visan kommit till åtskilliga år efter händelserna, men då är det svårt att förstå varför dessa måst behandlas i beslöjad form. [14] För Povl Helgesens biografi, se C. Engelstoft: Paulus Eliæ, i: Nyt Historisk Tidsskrift, 2, 1848. Jfr A. Heises inledning till Skibykrøniken (Skrifter udg. av Selskabet til Historiske Kildeskrifters Oversættelse. 10. 1890—91). [15] De 18 raderna finns avtryckta i P. Hansen: Ill. dansk Litteraturhistorie I:207 (1883—86). [16] Se a. a. I s. 171 rad 23—s. 172 rad 12. [17] Se härom Chr. Molbech: Historie om Ditmarskerkrigen (1813) s. 87 ff. och R. Nehlsen: Geschichte von Ditmarschen (Tübinger Studien für schwäbische und deutsche Rechtsgeschichte. Nr. 6. 1908). [18] Dikten finns avtryckt i Neocorus: Chronik des Landes Ditmarschen I:507—517 (utg. av F. C. Dahlmann, 1827). [19] Tryckt i Samlingar utgivna av Svenska fornskrift-sällskapet. 25. (1881—82). Att den svenska dikten är en översättning av den nyssnämnda lågtyska har påpekats av G. Blomquist i hans avhandling om Schacktavelslek och Sju vise mästare (1941) s. 153, not 2. Översättningsåret anges i slutet av den svenska dikten. [20] Neocorus I:509. [21] Neocorus I:516. [22] Neocorus I:514. [23] I visan om Kong Hans i Ditmarsken (DgF nr 169) ges ingen motivering till olyckan. Men även denna visa börjar med »ett ont råd«, nämligen kung Hans' beslut att

draga till Ditmarsken. Denna visa saknar konkreta historiska anknytningar så när som på kungens namn och nederlagets faktum. Den är gjord efter vanlig schablon. När kungen tillkännager sitt beslut, varnar »liden Kirstin ii korttell rödtt« honom: det kommer att bli hans död; i strof 14 sägs sedan också att kungens hjärta brast. I själva verket levde kung Hans till 1513. Att denna visa måste vara diktad förhållandevis sent efter händelserna är tydligt. Å andra sidan måste den ha tillkommit senast på 1550-talet, eftersom den ingår i Steen Billes visbok (om denna se E. Kroman i Danske Studier, 1923, s. 170 ff.). Man torde böra räkna med att denna visa (DgF 169) är diktad på stoff som hämtats ur andra visor. S. Grundtvig har påpekat dess beroende av två tyska visor från Ditmarsken över samma ämne (gäller speciellt slutstrofen). Visans början kan bero på influens från DgF 170, churu det sammanhang som början där ingick i har tappats bort. Vaticiniet har, som Hildeman påpekat (a. a. s. 174) en nära parallell i de båda versioner av visan Tyge Krabbe i Skåne (DgF 171) vilka av skäl som Hildeman även anger (a. a. s. 168 f.) måste ha tillkommit efter 1523. [24] Enligt nutida uppskattning. Se Danmarks Historie udg. af Historikergruppen I:230 (1950). [25] Jfr vad som ovan påpekats om fågelsymboliken i DgF 173. Man måste dock räkna med att texten i DgF befinner sig i dåligt skick och därför kan ge intryck av en komplikation som måhända ursprungligen ej funnits i lika hög grad. [26] Neocorus I:504. [27] Den danske Riimkrønike, udg. af Chr. Molbech, 1825, s. 259 ff. [28] Chr. Molbech: Historie om Ditmarskerkrigen s. 112 f. [29] Se härom A. Krantz: Saxonia, ed. 1520, s. 350 f; Neocorus I:467. [30] Molbech: Historie s. 116 ff.; R. Chalybæus: Geschichte Ditmarschens (1888) s. 172 ff; R. Nehlsen: Ditmarschische Geschichte (1894) s. 292 ff. Samtliga dessa godtar en från 1700-talsskribenterna Carsten och Bolten härstammande uppgift om att angreppet mot Hemmingstedt skulle ha avstyrkts av den danske marskalken Hans von Ahlefeld men påyrkats av stora gardets befälhavare, junker Slentz. Lübeckaren Reimar Kock hävdar däremot i sin otryckta krönika (1549), att Slentz röstat emot angreppet, men att kung Hans själv skulle ha beordrat framryckningen om det så skulle ske i djävulens namn (se Chalybæus a.a. s. 173, noten). Cornelius Hamsfort inskränker sig i sin ditmarskiska krönika från 1579 till att konstatera, att oenighet yppades i krigsrådet (se Monumenta inedita rerum germanicarum I: 1731, Leipzig 1739). [31] I Nye Tidender om Lærde og curieuse Sager, årg. 1726, s. 272 f. finns en kort redogörelse för släkten Geed. Den innehåller uppgiften: »Ebbe Geed slagen i Dytmarsken 1500«. Jfr Chr. Molbech: Historie om Ditmarskerkrigen s. 126, noten. [32] De finns tryckta i K. Müllenhoff: Sagen, Märchen und Lieder der Herzogthümer Schleswig Holstein und Lauenburg (1899, s. 59 ff.). [33] Beräkningen gjord av Molbech (a. a. s. 126 ff.) på grundval av de tyska källornas namnlistor och andra uppgifter. [34] Hildeman har (a. a. s. 165—66) påpekat den nära överensstämmelsen mellan rimkrönikan och version A av DgF 171 i skildringen av slaget i Fantehålan. Däremot har han inte analyserat rimkrönikan. [35] Uppenbarligen fel för: Skonske. Jfr. A. Heise: Familjen Rosencrantz del II, s. 108 (1882). [36] Se Ludwig Schmitt: Der Karmeliter Paulus Heliä (1893) s. 81. [37] Hildeman a. a. s. 192. [38] Hildeman a. a. s. 198. [39] Tryckt i Monumenta historiæ danicæ, udg af H. Rørdam del 1:2 (1875). [40] Se härom samt för övriga här relaterade fakta rörande herredagen A. Heise: Herredagen i Kjøbenhavn 1533 (Historisk Tidsskrift. 4. Række. Bd. 3, 1873). [41] Dat. 1 aug. 1533. Avtryckt i Mollerup: Bille-ættens Historie, bd. 1 s. 561 f.